

А. С. Мохненко, С. В. Різник, М. М. Хомляк

Конкуренція

КОНКУРЕНЦІЯ (від лат. concurrentia – змагання, суперництво) – економічний процес взаємодії та боротьби товаровиробників за найвигідніші умови виробництва й збуту товарів, отримання найбільших прибутків. К. відображає зв'язок між виробництвом і реалізацією продукту, що є причинно-наслідк., суттєвим, необхід. і повторюваним об'єктив. екон. законом. Закон К. встановлює причинно-наслідк. зв'язок між можливостями створити продукт, потрібний споживачам, і можливостями реалізувати його з вигодою насамперед для покупця. Існує багато трактувань екон. змісту К. Автори ліберал. концепції стверджують, що К. у природ. вигляді сама по собі є ефектив. механізмом регулювання виробництва, роль держави при цьому зведено до мінімуму. Основоположниками цього напряму є А. Сміт і Д. Рікардо, серед послідовників найвагомий внесок зробили Ф. Хайєк та Е. Чемберлін. Автори соц.-екон. концепції обґрунтовували вимогу поряд із самою К. використовувати й [державне регулювання економіки](#), посилення її соц. функції.

Критика ліберал. концепції К. і обстоювання соц. значимості економіки отримала розвиток у працях С. Гордона, Д. Робінсона, а також у роботах економістів: С. Шаталіна, Н. Петракова, А. Лівшиця та ін. Інституц. напрям передбачає побудову моделі екон. розвитку суспільства з урахуванням нац. особливостей, істор., геогр., природно-клімат. факторів. Відмінності К. у різних країнах описав М. Портер. Перевага його концепції полягає у аналізі екон. факторів, що діють у тій чи ін. ситуації без заздальгідь проголошеного принципу переваги одного з них. У кн. «The Competitive Advantage of Nations» («Міжнародна конкуренція») М. Портер відзначав, що К. є динам. процесом, ландшафтом, який безперервно змінюється, на якому з'являються нові товари, напрями маркетингу, виробн. процеси та ринк. сегменти. На думку Ф. Найта, К. – ситуація, за якої конкурує велика кількість незалеж. виробників і покупців будь-якого конкрет. товару, що дає можливість кожному мати справу з тими чи ін. індивідуалами та обирати, з їхнього погляду, кращі серед запропонованих умови для задоволення своїх екон. інтересів. Й. Шумпетер стверджував, що К. є суперництвом старого з новим. Прибуток підприємця він розглядав як результат динам. змін в економіці внаслідок інновац. діяльності.

Г. Азоєв запропонував сприймати К. як суперництво між окремими юрид. або фіз. особами (конкурентами), які прагнуть досягнути однієї й тієї ж мети; Р. Фатхутдінов – як процес упр. суб'єктом своїми конкурент. перевагами на конкрет. ринку (тер.) для отримання перемоги або досягнення ін. цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктив. або суб'єктив. потреб в рамках законодавства або природ. умовах; А. Юданов – як боротьбу фірм за обмежений обсяг платоспромож. попиту споживачів, що відбувається між ними на доступ. ринк. сегментах. На думку А. Сміта, К. є поведінк. категорією, за якої індивід. продавці та покупці суперничають на ринку за вигідніші умови продажу й купівлі. Він ототожнював її з чесним суперництвом між учасниками ринк. господарства за найвигідніші умови купівлі-продажу товару (за переваги цінового методу конкурент. боротьби). Поведінк. тлумачення К. пов'язане з боротьбою за рідкісні екон. блага. Оскільки їхня кількість менша за потреби суспільства, власники мають можливість розподіляти їх, керуючись влас. вигодою.

Крім поведінк. трактування у 19 і, особливо, 20 ст. набув поширення структур. підхід до розуміння К., відображений у працях А. Курно та ін. вчених, які заклали підґрунтя сучас. зх. екон. теорії щодо ринку досконалої К., *олігополії* та *монополії*. Нині термін «К.» найчастіше застосовують саме в структур. розумінні, що акцентує увагу на дослідж. структури ринку та притаман. йому умов. Ф. Найт вважав К. ситуацію, за якої наявна значна кількість конкуруючих незалеж. одиниць; К. Макконелл і С. Брю – значна кількість незалеж. покупців і продавців, а також можливість для них вільно виходити на ринок і залишати його. Функціонал. підхід характеризує значення К. в економіці. Конкурент. механізм сприяє витісненню з ринку підприємств, що мають застарілі технології, та застосуванню нових, які випускають продукцію вищої якості у результаті застосування досягнень НТП (див. [Інновація](#)). Ф. Хайєк назвав К. «процедурою відкриття»: в умовах типового для реал. ринку браку інформації тільки К. дає можливість оцінити декілька можливих варіантів поведінки фірми на ринку й обрати правильний. З погляду А. Мохненка, К. – екон. відносини, що створюють сприятливі передумови для розвитку та функціонування ринку. Основою екон. природи К. є екон. свобода, рівність господарюючих суб'єктів у суперництві на ринку продукції, товарів, послуг, одержанні прибутку. П. Саблук визначає К. як боротьбу між товаровиробниками за найвигідніші умови виробництва та збуту товарів і послуг, М. Замроз і В. Яцура – як боротьбу за кошти покупця шляхом задоволення його потреб або намагання якнайбільше задовольнити критерії доступу до благ. Система захисту К. в Україні ґрунтується на статті 42 Конституції. Нині вона досить розвинена і включає в себе відповідну нормативно-правову базу. Осн. документ – Закон України «Про захист економічної конкуренції» (2001, із подальшими змінами), що визначає правові засади підтримки та захисту екон. К., обмеження монополізму в госп. діяльності та спрямов. на забезпечення ефектив. функціонування економіки України на основі розвитку конкурент. відносин. Згідно з цим Законом, екон.

К. – змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки влас. досягненням переваг над ін. суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибрати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку. Заг. заборони щодо недобросовіс. К. в усіх її проявах вміщено у Цивіл. (стаття 13) і Госп. (стаття 5) кодексах України та у Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції» (1996, із подальшими змінами).

А. С. Мохненко

Конкуренція політична (К. п.) – форма політичної взаємодії, за якої суб'єкти політики у рамках правових (або не правових) правил змагаються за перевагу в розподілі влади, матеріальних ресурсів і престижу. Цивілізов. К. п. є однією із рушій. сил сусп. прогресу, оскільки сприяє виробленню механізмів взаєм. політ. контролю одних політ. сил над ін., забезпечує розширення сфери громад. контролю над політ. владою, а також стимулює конкуренцію в ін. сферах сусп. життя. Загалом конкуренція – суттєва риса різних видів діяльності, у яких відбувається зіткнення інтересів (політика, економіка, наука, спорт тощо). Вона значно поширилася після ліквідації спадк. і станових привілеїв та середньовіч. регламентацій, утвердження принципів демократії та ринк. економіки. У ході цих процесів вироблено норми та правила К. п. Її наявність є однією з ознак демократ. держ. ладу. Важливе завдання конкуруючих політ. еліт – досягнення компромісу щодо правил ведення політ. боротьби та закріплення цих правил на конституц. рівні. За відсутності такого компромісу К. п. переростає у політ. ворожнечу, яка може спричиняти не лише відхід від демократ. засад організації держави і суспільства, але й внутр. сусп. потрясіння та втрату зовн.-політ. авторитету держави.

С. В. Різник

Конкуренція у біології – форма взаємин між організмами та їхніми угрупованнями, що проявляється у змаганні за засоби існування та участь у розмноженні. Розрізняють внутр.-видову (між організмами одного й того ж виду) та міжвидову (між організмами різних видів) К. Ч. Дарвін розглядав внутр.-видову К. як важливу форму боротьби за існування, яка виникає через подібність життєвих потреб в особин одного виду, тенденцію кожного виду до розмноження в геом. прогресії, що спричиняє перенаселення й обмеженість необхід. природ. ресурсів. За Ч. Дарвіном, найгостріша К. відбувається між найбільш схожими особинами виду, що зумовлює пригнічення і витіснення менш пристосованих організмів, виживання і участь у розмноженні сильніших особин і в кінцевому результаті призводить до дивергенції. За сучас. уявленнями, внутр.-видова К. не відіграє вирішаль. ролі у процесах [видоутворення](#), хоча й підвищує інтенсивність [добору природного](#).

Міжвидова К. виникає між видами, які займають у біогеоценозі одну й ту ж екол. нішу або ніші, що знач. мірою перекриваються. Вона може бути пасив. (споживання ресурсів середовища існування, необхідних для обох видів) і актив. (пригнічення одного виду іншим). Часто між спорідненими видами формуються конкурентні антагоністичні взаємини, при яких один вид витісняє інший (закон конкурент. витіснення, або принцип Гаузе). При міжвидовій К. природ. добір сприяє посиленню відмінностей між конкурент. видами.

М. М. Хомляк

Рекомендована література

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Пер. с англ. Москва, 1962;
2. Макконелл К., Брю С. Экономикс. Принципы, проблемы и политика: Учеб. / Пер. с англ. Т. 2. Москва, 1992;
3. Хайек Ф. Дорога к рабству / Пер. с англ. Москва, 1992;
4. Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика. Москва, 1996;
5. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика: Учебно-практ. пособ. 2-е изд. Москва, 1998;
6. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление: Учеб. пособ. Москва, 2000;
7. Шумпетер И. История экономического анализа: В 3 т. / Пер. с англ. С.-Петербург, 2004;
8. Саблук П. Т. Основні напрями підвищення ролі аграрної науки в умовах трансформації агропромислового виробництва до ринкових відносин // Економіка АПК. 2005. № 9;
9. Портер М. Конкуренція / Пер. з англ. 2-е вид. К., 2006;
10. Лемик О. Я. Конкуренція: суть та фактори, що її формують // Інновац. економіка. 2010. № 1.
11. Шнирков О. І. Конкурентна політика Європейського Союзу. К., 2003.

Бібліографічний опис:

Конкуренція / А. С. Мохненко, С. В. Різник, М. М. Хомляк // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-4856>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).